

NEATSAKYTI IR DISKUTUOTINI TARPUKARIO LIETUVOS KARIUOMENĖS (1938–1940) ISTORIOGRAFIJOS KLAUSIMAI

Egidijus PAPEČKYS

IVADAS

Kiekvieną naują leidinį apie tarpukario Lietuvos kariuomenės istoriją su dideliu susidomėjimu sutinka ne tik akademinė visuomenė, bet ir daugybė karo istorijos mėgėjų. Iki šiol didžiausią veikalą apie tarpukario Lietuvos kariuomenę yra pateikęs Vytenis Statkus¹. Vėliau pasirodęs dr. Algimanto Liekio darbas², nors ir labai didelės apimties, kurio II dalyje „*Karyba ir ginkluotė Nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940)*“ daugiausia atkartojama prieškario *Štabų žinyno*³ ir V. Statkaus jau pateikta informacija, nors ir papildyta dar nepublikuotais archyviniais dokumentais, savo svarba V. Statkaus studijai neprilygsta. Plk. lt. dr. Gintauto Sургailio knyga⁴, kurioje glaustai, bet išsamiai supažindinama su Lietuvos tarpukario kariuomene, jos organizacija, ginkluote, technika ir įvairiomis kitomis kariuomenės gyvenimo sritimis bei aspektais, labai vertintina dėl informacijos aiškumo ir paprastumo ja naudotis, yra gerokai mažesnės apimties (kitų darbų čia neminėsiu, kadangi juose paliečiami tik atskiri Lietuvos kariuomenės istorijos aspektai). Deja, visi šie leidiniai išleisti palyginti seniai. Todėl perskaitęs doc. dr. V. Lesčiaus straipsnį „*Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m.*“⁵ labai nudžiugau, kad pagaliau sulaukiau naujo kompleksinio darbo, apimančio visas tarpukario Lietuvos kariuomenės ginklų rūšis, nagrinėjančio jų organizavimo, ginkluotės ir dislokavimo ypatumus. Savaime suprantama, kad tai ne kelių tomų monografija ir joje netilpo viskas, ką autorius būtų

¹ V. Statkus, Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 metais, Čikaga, 1986.

² A. Liekis, Lietuvių karyba ir ginkluotė, Vilnius, 2002.

³ Štabų žinynas, Kaunas, 1938.

⁴ G. Sургailis, Lietuvos kariuomenė 1918–1998, Vilnius, 1998.

⁵ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, 2009, p. 116–205.

norėjęs pateikti. Tačiau doc. dr. V. Lesčius, kuris darbe „*Lietuvos kariuomenė 1919–1920 m.*“ išsamiai atskleidė Nepriklausomybės kovų istoriją, nenuvylė ir šį kartą. Šaltinių, kurių dauguma iki šiol nebuvo viešai paskelbti, gausa leidžia visiškai kitaip pažvelgti į 1938–1940 m. Lietuvos kariuomenę.

Vis dėlto skaitytojai stokoja ne tik naujų studijų tarpukario Lietuvos kariuomenės istorijos tema. Kaip karo istorijos mėgėjas Lietuvos kariuomenės istoriją tiriančių istorikų darbuose vis dar pasigendu naujos informacijos, kuri leistų pašalinti metų metais neužpildomas „baltas dėmes“. Į labai daug tokių klausimų radau atsakymus minėtame doc. dr. V. Lesčiaus straipsnyje. Vis dėlto dar lieka ir neatsakytų, todėl noriu pateikti keletą savo minčių ne tik apie tai, ko šiame straipsnyje neradau arba kas man pasirodė diskutuotina, bet ir apie kai kuriuos tarpukario Lietuvos kariuomenės istoriografijoje nevisiškai atskleistus ar apskritai neatskleistus klausimus. Galbūt dauguma jų puikiai žinomi akademinėi visuomenei, tiktai, deja, nebuvo paskelbti (išspausdinti). Todėl norėtusi profesionaliems istorikams priminti, kad jų darbų laukia ir didelis karo istorijos mėgėjų būrys.

Dar viena įsisenėjusi darbų apie tarpukario Lietuvos kariuomenę problema – autoriaus vertinimai. Šaltinis po šaltinio, faktas po fakto kaip mozaika lipdoma kariuomenės istorija. Ar to užtenka? Juk kariuomenė neegzistavo viena pati sau, ji nebuvo vien Lietuvos Respublikos dalis. Kariuomenė turėjo užduotis, paskirti, į tai atsivėlgiant ir buvo organizuojama, mokoma ir ginkluojama. Visiškai čia pat, greta, savo pajėgas organizavo, mokėsi ir ginklavosi mūsų artimesni ir tolimesni kaimynai, draugai ir priešai, Latvijos, Estijos, Lenkijos, Vokietijos, Sovietų Sąjungos ir kitų šalių kariuomenės. Kai kurios iš jų planavo ir rengė karo veiksmus prieš Lietuvos Respubliką, prieš Lietuvos kariuomenę. Lietuvos kariuomenė analogiškai planavo karo veiksmus prieš galimus agresorius. Argi galima vertinti kokią nors kariuomenę, nepalyginus jos su kitų šalių, potencialių priešininkių, kariuomenėmis? Be to, Žiemos karas ir ypač Antrasis pasaulinis karas patikrino juose dalyvavusių šalių kariuomenių pasirengimą karo veiksmams, patvirtino ar sugriovė įvairias prieškarinio doktrinas. Realų ir nuožmių karo veiksmų metu keitėsi kariuomenių organizacija ir ginkluotė. Ar Lietuvos kariuomenės vadovybė numatė šiuos pokyčius, ar tinkamai rengė kariuomenę? Štai į tokius klausimus, mano nuomone, turėtų atsakyti istorikas, atliekantis kariuomenės istorijos tyrimus ir pateikiantis savo vertinimus. Minėtame doc. dr. V. Lesčiaus straipsnyje tokių vertinimų nemažai. Savaime suprantama, kad bet kokie vertinimai gali būti kritikuojami ir diskutuojami, tačiau jie reikalingi ir laukiami.

Pirmiausia norėčiau atkreipti dėmesį į tam tikras Lietuvos kariuomenės istoriografijoje naudojamų šaltinių ypatybes. Ilgus metus mūsų išeivija buvo

atkirsta nuo Lietuvoje esančių archyvų, todėl jos pokario šaltiniai grįsti beveik išimtinai istorinių įvykių dalyvių ir amžininkų atsiminimais. Nors tokie atsiminimai ir laikomi pirminiais šaltiniais, tai yra labai subjektyvi istorinė medžiaga, kuri bėgant laikui gali būti tyčia ar netyčia iškraipoma, t. y. nebeatitiktai tikrovės. Tą pažymi ir V. Statkus, savo darbe kritiškai vertindamas vienus ar kitus atsiminimus⁶. Dar didesnė problema – šaltinių, kuriuose pateikiami įvairūs duomenys, pvz., ginkluotės kiekis skaičiais, jos tipai ir pan., ypač kai tai nežinia kieno atsiminimais paremta informacija, patikimumas. Vėliau pabandyčiau įrodyti, kad naudojant tokius duomenis (kai nėra dokumentinių šaltinių) galima visiškai iškreipti faktines aplinkybes. Todėl, mano nuomone, analizuojant istorijos šaltinius, jeigu tai įmanoma, atsiminimai ir archyviniai dokumentai turėtų būti vertinami ne atskirai, o kaip papildantys vienas kitą.

Lietuvos archyvuose esantys originalūs Lietuvos kariuomenės dokumentai, atsiradę po 1939 m. Vokietijos–Lenkijos karo veiksmų, taip pat turi didelių „minusų“. Šis karas šokiravo viso pasaulio kariškius. Iš karto po jo trūko objektyvios informacijos, labai aktyviai veikė Vokietijos propagandos mašina, todėl buvo padaryta daug skubotų išvadų, kurios vėliau, Antrojo pasaulinio karo (toliau – APK) metu, nepasitvirtino. Todėl nederėtų spręsti apie Lietuvos kariuomenę remiantis tik šiais šaltiniais ir neatsižvelgiant į APK patirtį. Kita svarbi aplinkybė – negalima tinkamai įvertinti Lietuvos kariuomenės, nepalyginus jos su kitų šalių, ypač potencialių to meto priešininkų, kariuomenėmis. Ypač tai pasakytina apie šiuolaikines ginklų rūšis ir ginkluotę. Tarpukariu, iki 1938 m. kovo ar net iki Lenkijos Respublikos sutriuškinimo 1939 m., didžiausią grėsmę Lietuvos valstybingumui, kad ir kaip būtų gaila, kėlė Lenkija, todėl pagrindinis Lietuvos kariuomenės priešas buvo Lenkijos kariuomenė. Palyginti su Lenkijos kariuomenės organizacija ir ginkluote, Lietuvos kariuomenės prieštankinės, priešlėktuvinės ir karo aviacijos galimybės, pvz., 1938 m. kovą, buvo visiškai kitokios, negu jai kovojant su Vokietijos ir Sovietų Sąjungos karinėmis pajėgomis 1939 ir 1940 metais. Vadinas, būtų klaidinga Lietuvos kariuomenę ir jos ginklų rūšis 1938–1940 m. laikotarpiu visą laiką vertinti vienodai. Šiuos savo teiginius pabandyčiau pagrįsti kituose straipsnio skyriuose.

Norėčiau paminėti dar vieną svarbią šaltinių grupę, kažkodėl beveik neminimą ir nenaudojamą Lietuvos kariuomenės istoriografijoje, – kariuomenės

⁶ V. Statkus, Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 metais, Čikaga, 1986.

statutus: Pėstininkų⁷, Artilerijos⁸, Kavalerijos⁹, Žvalgomosios aviacijos¹⁰ ir kt.

Šio straipsnio tikslas ne peržvelgti ar recenzuoti visą Lietuvos kariuomenės istoriografiją, o pabandyti karo istorijos mėgėjo akimis pažvelgti į jos neatsakytus klausimus, diskutuotinas aplinkybes, šaltinius ir Lietuvos kariuomenės veiksmų lemtingais 1938–1940 m. vertinimus, kai kuriais klausimais pateikti savo nuomonę. Tikiuosi, kad šis mano straipsnis, kurio teiginių nelaikau vieninteliais teisingais ir neginčytiniais, pagyvins diskusiją ir galbūt padės pašalinti kai kurias „baltas dėmes“. Kadangi iš mano minėtų darbų doc. dr. V. Lesčiaus straipsnis pasirodė vėliausiai, yra kompleksinis ir didelės apimties, diskutuotinus ir neatsakytus klausimus, susijusius su kariuomenės organizavimu ir ginkluote, pateiksiu šio autoriaus nagrinėtų ginklų rūšių tvarka.

I. PĖSTININKAI

Savo straipsnyje doc. dr. V. Lesčius pateikia daug naujų dokumentų, susijusių su pėstininkų pajėgų organizavimu, ginkluotės ir dislokavimo ypatumais¹¹. Pvz., labai sudomino lentelės, kuriose nurodyti pėstininkų pulko taikos meto etatai, tačiau pasigedau duomenų, kokia turėjo būti pėstininkų pulko, divizijos organizacija karo metu, nes tai labai svarbus rodiklis. Iki šiol tokie duomenys pateikti minėtuose A. Liekio ir V. Statkaus darbuose, tačiau abiejų paimti tik iš 1938 metų Štabų žinyno¹². Tiesa, V. Statkus šiuos duomenis papildė atsiminimais, bet archyvinių dokumentų dėl anksčiau paminėtų priežasčių jo darbe trūksta. Labiausiai diskutuotina doc. dr. V. Lesčiaus straipsnio dalis apie pagrindinę Lietuvos kariuomenės jėgą – pėstininkus – pasirodė ši buvusio kariuomenės vado divizijos generolo S. Raštikio atsiminimų ištrauka:

„<...>pasak paties buvusio kariuomenės vado div. gen. S. Raštikio, pėstininkų divizijos ir jų struktūra tebebuvo per sunkios ir nejudrios. Tiek jose, tiek pėstininkų pulkuose tebebuvo per didelė pėstininkų masė, kurią, reikalui esant, buvo sunku greitai perkelti iš vienos vietos į kitą. Šį uždavinį operatyviai spręsti dar kliudė ir tai, jog krašte labai stokojo susisiekimo priemonių žmonėms ir kroviniams vežti. Lietuvos sąlygomis reikėjo siekti žmonių skaičiumi mažesnės, bet

⁷ Pėstininkų statutas. D. I. Rikiuotė, Kaunas, 1936; D. II. Kautynės, Kaunas, 1936 ir 1939.

⁸ Artilerijos statutas, Kaunas, 1938.

⁹ Kavalerijos statutas, Kaunas, 1938.

¹⁰ Žvalgomosios aviacijos statutas, Kaunas, 1939.

¹¹ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, 2009, p. 127–141.

¹² Štabų žinynas, Kaunas, 1938.

lengvai vadovaujamos, judrios, lanksčios ir paslankios motomechanizuotos ir šarvuotos kariuomenės, susidedančios iš atskirų sustiprintų batalionų, kuriuos tik vadovavimo atžvilgiu, reikalu esant, būtų galima sujungti į atskirus pulkus, o nuo sunkių ir nepaslankių bei nejudrių pėstininkų divizijų – net visai atsisakyti.“

Ypač diskutuotinas autoriaus teiginys: „*Kaip matysime, kariuomenės vadovybė vėliau siekė ta kryptimi eiti.*“¹³

Šioje citatoje suformuluota mintis atsisakyti pėstininkų divizijų ir pereiti prie atskirų sustiprintų batalionų. Tačiau toliau darbe nėra pateikiama jokių kitų atsiminimų, dokumentų ar kitų šaltinių, patvirtinančių šį teiginį. Atvirkščiai, nuolat pabrėžiama, kad Lietuvos kariuomenė turi būti sudaryta iš 3–4 divizijų. Nors tokia mintis – išskaidyti kariuomenę į atskirus sustiprintus batalionus – iš pirmo žvilgsnio atrodytų patraukli, bet pavienius batalionus aprūpinti ir, svarbiausia, užtikrinti ryšį bei valdyti buvo neįmanoma. Be to, nebuvo jokių galimybių nei jų mechanizuoti, nei suteikti šiems batalionams pakankamai ugnies galios, nei pajėgumų, kad jie galėtų atsilaikyti prieš didesnius priešo junginius. Apie tai nerasite parašyta jokiam karybos vadovėlyje nei APK patirtį apibendrinančiuose darbuose, apie tai daugiau neužsimena ir pats generolas S. Raštikis.

APK metu kitų šalių pėstininkų divizijos – pagrindinio Lietuvos kariuomenės junginio – organizacija beveik nepakito. Tiek APK pradžioje, tiek pabaigoje beveik visų šalių pėstininkų divizijas sudarė tokie pat daliniai ir padaliniai, labiausiai pasikeitė tik jų ginkluotė. Divizijose atsirado daugiau automatinųjų, prieštankinių ginklų, minosvaidžių, savaeigės artilerijos ir transporto. Pvz., tiek Sovietų Sąjungos, tiek Vokietijos pėstininkų divizijas karo pabaigoje, kaip ir pradžioje, sudarė 3 šaulių/pėstininkų, 1–2 artilerijos pulkai, prieštankinės ir priešlėktuvinės gynybos kuopos, batalionai ar divizionai, žvalgybos, ryšių, pionierių batalionai. Žinoma, dėl gausesnio aprūpinimo automatiniais ginklais ir didelių gyvosios jėgos nuostolių šiek tiek sumažėjo kovos dalinių karių skaičius, o Vokietijos kariuomenės kai kuriuose pulkuose – nuo 3 iki 2 pėstininkų batalionų. Karių ir ginkluotės skaičius Lietuvos ir Lenkijos pėstininkų ir Vokietijos ir Sovietų Sąjungos pėstininkų/šaulių divizijose bei pastarųjų pokyčiai karo metu matyti pateiktų duomenų lentelėje.

¹³ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, 2009, p. 129.

Neatsakyti ir diskutuoti tarpukario
Lietuvos kariuomenės (1938–1940) istoriografijos klausimai

	Lietu- vos PD ^{1*}	Len- kijos PD ^{2*}	SSRS Etatas Nr. 04/100 ^{3*}	SSRS Etatas Nr. 05/40 ^{4*}	Vokie- tijos PD ^{5*}	Vokie- tijos PD ^{6*}
	1938– 40	1939	1940-06-10	1944-12-18	1939–40	1943
Karių	14 845	15 977	17 166	11 076	17 734	13 674
Lengvųjų kulk.	301	326	437	337	435	672
Sunkiųjų kulk.	116	132	166	166	110	102
Zenitinių kulk.			33	18		
46 ir 50 mm min.		81	84		84	
81 ir 82 mm min.	12	20	54	89	54	54
120 mm min.			12	38		32
PT šautuvų		92	60	107	90	99
PT granatsvaidžių						
75 ir 76 mm pulko pab.		6	18	12	20	19
150 mm pulko pab.					6	6
37 ir 45 mm PT pab.		27	54	18	75	
50 ir 57 mm PT pab.				18		1
75 mm PaK40						49
20 mm aut. pab.	18				12	12
37 ir 40 mm PLG pab.		4	8	12		
76 mm PLG pab.			4			
75 ir 76 mm lauko patr.	24	24	16	32		
100–122 mm lauko haub.	12	12	32	20	36	36
150 ir 155 mm s. haub.			12		12	12
SPTP „Marder“						14
Šarvuotų automobilių			13		3	
Tankų (žv.)			16			
Motociklų	28				527	158
Automobilių	54	76	827	342	999	547
Traktorių			88			
Arklių	5301	6937	4218	1200	4842	5072

^{1*} Štabų žinynas, Kaunas, 1938, p. 6–19.

^{2*} T. Jurga, Obrona Polski 1939, Warszawa, 1990, s. 254.

^{3*} <http://www.rkka.ru>

^{4*} Ten pat.

^{5*} M. Bryja, Piechota niemiecka 1939–1945, Warszawa, 1999, s. 15.

^{6*} Ten pat, p. 42–43

Reikėtų pažymėti, kad dauguma Vokietijos ir Sovietų Sąjungos pėstininkų/šaulių divizijų buvo ginkluotos prasčiau, nei numatyta pagal etatus. O Lietuvos kariuomenei pakako ginklų pagal etatus numatytam skaičiui divizijų apginkluoti. Palyginus pateiktus duomenis, LK pėstininkų divizijoje akivaizdus prieštankinių, priešlėktuvinių priemonių, minosvaidžių, artilerijos ir motorinių transporto priemonių trūkumas. Šiek tiek palyginkime Lietuvos ir Lenkijos pėstininkų divizijas. Abiejų organizacija beveik analogiška: 3 pėstininkų pulkai po 3 pėstininkų/šaulių batalionus, artilerijos pulkas, ryšių batalionas, pionierių/inžinerijos ir kiti padaliniai. Tačiau lenkų divizija atitinkamą lietuvių dalinį beveik dvigubai lenkė minosvaidžių skaičiumi, prieštankinėmis priemonėmis – trečdaliu. Be to, lenkų divizija turėjo priešlėktuvinės gynybos bateriją¹⁴, ginkluotą 40 mm PLG pabūklais „W.Z. 36 Bofors“ (nors karo veiksmų metu kai kurios šių baterijų buvo iš divizijų paimitos ir skirtos tiltų ir kitų objektų priešlėktuvinei apsaugai užtikrinti). Lietuvos pėstininkų divizija neturėjo nė vieno specializuoto priešlėktuvinės gynybos dalinio, kaip ir jokių specializuotos priešlėktuvinės gynybos priemonių. Teoriškai 20 mm automatiniai pabūklai „Oerlikon“ galėjo šaudyti į oro ir į žemės taikinius. Tačiau jie buvo perduoti šaulių bataliono vado žinion (būrys su 2 automatiniais pabūklais). O arkliais traukiamu pabūklu užtikrinti šaulių bataliono priešlėktuvinės apsaugos žygio metu, kai aviacijos antpuolis pavojingiausias, padalinys negalėjo. Batalionui įrengtose gynybos pozicijose aviacija, ypač to meto, atsižvelgiant į APK patirtį¹⁵, toli gražu nebuvo tokia baisi kaip tankai. Pėstininkų statute buvo nustatyta šių pabūklų paskirtis: *„Automatinis pabūklas skiriamas šaudyti prieš lėktuvams ir šarvuočiams. Ypatingais atsitikimais automatinis pabūklas gali būti naudojamas nepridendantiems, ypatingai svarbiems taikiniams šaudyti: kulkosvaidžių lizdai, sekyclos, prieštankiniai pabūklai ir t. t.“*¹⁶ Nors ir kalbama apie ypatingus atsitikimus, neturint kitos artilerijos, šaulių bataliono vado žinioje esantys automatiniai pabūklai mūšio metu dažniausiai buvo naudojami batalionui didžiausią grėsmę keliantiems taikiniams – tankams ir šarvuočiams bei minėtiems nedengiamiems objektams – naikinti ir gadinti. Labai rimta problema Lietuvos kariuomenės pėstininkų divizijose buvo ne tik prieštankinių priemonių trūkumas, bet ir netinkamas jų paskirstymas. Kaip jau minėta, vienintelė prieštankinė ugnies priemonė – automatiniai pabūklai – buvo per-

¹⁴ T. Jurga, *Obrona Polski 1939*, Warszawa, s. 254.

¹⁵ Н. М. Скоморохов, В. Н. Чернецкий, *Тактика в боевых примерах. Авиационный полк*, Москва, 1985.

¹⁶ Pėstininkų statutai, D. II, Kautynės, Kaunas, 1939, str. 42, p. 32.

duoti šaulių batalionams, dažniausiai juos paliekant bataliono vado žinioj, o savarankiškomis užduotims atlikti (priešlėktuvinei tiltų, siaurų perėjų ir kitų panašių objektų apsaugai, kurios metu jie neišvengiamai nutols nuo savo tiesioginių viršininkų) skiriamos rečiau¹⁷. Lenkijos divizijų prieštankinė artilerija buvo sutelkta pėstininkų pulkų prieštankinėse kuopose¹⁸. Vokiečių pėstininkų divizijos prieštankiniai pabūklai buvo telkiami tiek divizijos, tiek pėstininkų pulkų prieštankinėse kuopose¹⁹. Sovietų Sąjungos šaulių divizijoje prieštankinių pabūklų turėjo ir divizijos prieštankinis divizionas, ir šaulių pulkų prieštankinės baterijos, ir šaulių batalionų prieštankiniai būriai²⁰. O Lietuvos kariuomenėje nei pėstininkų pulko, nei divizijos vadas savo žinioje specializuotų prieštankinių priemonių neturėjo²¹. Todėl prieštankinėmis priemonėmis praktiškai buvo neįmanoma atlikti jokio manevro, sudaryti jų rezervo, padidinti jų tankio ar sutelkti ugnies didžiausią tankų puolimo grėsmę keliančiose vietose. Atsižvelgiant į APK patirtį galima teigti, kad minėti dalykai yra kritiniai prieštankinės gynybos galios ir atsparumo rodikliai: „*Stiprūs rezervai divizijos vadų žinioje leido jiems plačiai manevruoti mūšio lauke prieštankinėmis priemonėmis ir sudaryti nepereinamas prieš tankams ugnies užtvaras ten, kur išskildavo didžiausia prasiveržimo grėsmė.*“²²

Apie prieštankinių priemonių ugnies telkimą organizuojant bet kokius kovos veiksmus rašo ir vokiečių generolas E. Middeldorfas, karo metu buvęs Vokietijos sausumos kariuomenės generalinio štabo referentas taktikos patirčiai apibendrinti, po karo išleistame darbe karo veiksams Rytų fronte aptarti²³.

Nėra pagrindo manyti, kad to Lietuvos kariuomenės vadovybė nesuprato. Esu įsitikinęs, kad tokia padėtis susidarė tik dėl piniginių lėšų stygiaus ir kad ateityje būtų buvę imtasi priemonių prieštankinei ir priešlėktuvinei gynybai plėtoti. Iki šiol klausimas apie planuotą prieštankinės ir priešlėktuvinės ginkluotės stiprinimą buvo arba visai nenagrinėtas, arba paliestas tik paviršutiniškai. Savo straipsnyje šią temą pajudino iš mirties taško doc. dr. V. Lesčius, pateikdamas duomenis apie numatytus pėstininkų pulko organizacinius pakeitimus įtraukiant naujų tipų ginkluotę, tinkamą kovai su šarvuota techni-

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ <http://wp39.struktury.net/pulk-piechoty.html>

¹⁹ М. Врџа, Piechota niemiecka 1939–1945, s. 15.

²⁰ А. Б. Широкоград, Энциклопедия отечественной артиллерии, Минск, 2000, с. 609–610.

²¹ Štabų žinynas, Kaunas, 1938.

²² Под общей редакцией профессора генерала-армии А. И. Радзиевского. Тактика в боевых примерах. Дивизия, Москва, 1976, с. 112.

²³ Э. Мидельдорф, Русская кампания: тактика и вооружение, Санкт-Петербург, 2000.

ka, – 20 mm automatinius pabūklus BSV ir 47 mm prieštankinius pabūklus, kurie buvo telkiami atskiruose būriuose ir perduodami pėstininkų pulko vado žinion²⁴, – bei formuojant priešlėktuvines motorizuotąsias kuopas²⁵. Iš esmės beveik visus su priešlėktuvine pėstininkų gynyba susijusius ir bent jau man nežinomus klausimus doc. dr. V. Lesčius aptarė minėto straipsnio skyriuje, skirtame Priešlėktuvinės apsaugos rinktinei²⁶. Gaila, tačiau taip ir liko neatsakytas klausimas, kiek buvo užsakyta 20 mm automatinių pabūklų, autoriaus pavadintų BSV, kiek ir kada jų gavo Lietuvos kariuomenė. Be to, kiek diskutuotinas atrodo ir pats pavadinimas – BSV. Pvz., V. Statkus nurodo, kad „*mūsų kariuomenėje jie buvo vadinami LAP (lėktuvinis automatinis pabūklas) vardu*“²⁷, šį terminą vartoja ir V. Lesčius kituose straipsnio skyriuose.

Žiūrint iš šiandienos perspektyvos, Kariuomenės štabo I skyriaus pranešimas kariuomenės vadovybei 1940 m.²⁸, kuriame rekomenduojama aprūpinti divizijas prieštankinėmis ir priešlėktuvinėmis priemonėmis, padidinti jų judrumą, atrodo visiškai teisingas. Kaip matyti iš doc. dr. V. Lesčiaus pateiktų dokumentų, būtinybę eiti tokiu pat keliu – kariuomenę aprūpinti automatiniais, prieštankiniais, priešlėktuviniais ginklais ir labiau motorizuoti – Lietuvos kariuomenės vadovybė suvokė ir prieš prasidedant APK²⁹.

Keistokas atrodo nuolat kartojamas pageidavimas atsisakyti didelio skaičiaus „*archajiškų*“ divizijų ir turėti 3–4 modernias, gerai ginkluotas divizijas³⁰. Iš karto kyla klausimas – o kada Lietuvos kariuomenėje buvo daugiau nei 3–4 divizijos? Juk ir IV divizijos buvo tik užuomazga.

Manychiau, kad tarpukario Lietuvos kariuomenės pėstininkų istorija dar nėra visapusiškai ištirta ir aprašyta.

II. ARTILERIJA

Apie Lietuvos artileriją prieškarį rašyta tikrai nedaug. Todėl minima doc. dr. V. Lesčiaus straipsnyje maloniai nustebino informacijos ir dokumentų, susijusių su artilerijos dalinių organizavimo ir dislokavimo pokyčiais,

²⁴ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, 2009, p. 137–138.

²⁵ Ten pat, p. 192.

²⁶ Ten pat, p. 191–195.

²⁷ V. Statkus, Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 metais, p. 538.

²⁸ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, 2009, p. 141.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Ten pat.

gausa. Diskutuotina pasirodė kita straipsnio dalis. Pateikdamas artilerijos priemonių Lietuvoje skaičių, autorius pasirinko išeivijos šaltinį (Baltijos valstybės kariniu požiūriu, *Karys*, Niujorkas, 1984, Nr. 1, p. 23):

„Lauko artilerijoje buvo per 120 patrankų, suskirstyta į 10 grupių. Dauguma patrankų buvo pasenusios: prancūziškos 75 mm Schneider Nr. 97 ir rusiškos 75 mm Putilov Nr. 02. Sunkiojoje artilerijoje buvo 48 pabūklai šešiose grupėse. Tai buvo 155 mm ir 105 mm vokiečių haubicos. Rezerve dar turėta anglišku 127 mm ir prancūziškų 155 mm kalibro Schneider pabūklų.“³¹

Kaip jau minėjau, išeivijos leidiniai dažniausiai naudojo šaltinius, paremtus ne dokumentais, kurie buvo likę okupuotoje Lietuvoje, o asmeniniais, neretai ir kitų asmenų, tiesiogiai nesusijusių su minimais įvykiais, atsiminimais, todėl jie kai kuriais atvejais nėra patikimi. Pvz., minėtame šaltinyje prancūziškos ir rusiškos lauko patrankos įvardytos taip, kaip Lietuvos kariuomenėje jos vadinamos nebuvo. Remiantis Artilerijos statutu, šios patrankos turėtų būti vadinamos 75 mm 1897 m. patranka³² ir 76 mm 1902 m. patranka³³. Nepaminėta esminė aplinkybė – kad rusiškos 76 mm 1902 m. patrankos buvo naudojamos tik raitosios artilerijos. Nepaminėtos nei angliškos 84 mm patrankos³⁴ „Vickers“, nei prancūziškos 105 mm 1934 m. haubicos³⁵ „Shneider“. Minimos 155 ir 105 mm vokiškos haubicos, kurių Lietuvos kariuomenėje nagrinėjamu laikotarpiu taip pat nebuvo. 155 mm kalibro artilerijos sistemų Vokietijos kariuomenė niekada negamino ir nebuvo įtraukusi į savo ginkluotę, išskyrus trofėjines prancūziškas. Neaišku, kada ir kaip iš kariuomenės ginkluotės buvo išimti ir parduoti 127 mm angliški pabūklai, taip pat paminėti nurodytame šaltinyje. Paminėtos „Shneider“ 155 mm haubicos, kurių turėjo tik 2 (jos 1920 m. iš Lenkijos kariuomenės buvo paimtos kaip trofėjai). Pasak plk. V. Šliogerio, taikos metu šios haubicos laikytos Ginklavimo valdybos sandėliuose Šančiuose, maždaug 1939 m. buvo atgabentos į Šiaulius ir pastatytos mokomosios grupės patrankų garaže, joms prižiūrėti nebuvo skirta nei tarnybos, nei etatų³⁶. Tačiau su karo istorija susijusių daiktų kolekcininkų interneto svetainėje esama nuotraukų, kuriose šios prancū-

³¹ Ten pat.

³² Artilerijos statutas. D. 4: Pabūklai ir šaudmenys: a) 75 mm 1897 m. patranka. A-53, Kaunas, 1938.

³³ Artilerijos statutas. D. 4: Pabūklai ir šaudmenys: b) 76 mm 1902 m. patranka. A-53b, Kaunas, 1939.

³⁴ Artilerijos statutas. D. 1: Rikiuotė: a) 75 (76 ir 84) mm patrankos. A-50, Kaunas, 1938.

³⁵ Artilerijos statutas. D. 4: Pabūklai ir šaudmenys: c) 105 mm 1934 m. haubica. A-53c, Kaunas, 1939. Artilerijos statutas. D. 1: Rikiuotė: b) 105 mm 1934 m. haubica. A-50b, Kaunas, 1940.

³⁶ V. Statkus, Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 metais, p. 102.

žiškos 155 mm haubicos įamžintos šaudymo pratybų metu³⁷. Dar keisčiau atrodo minėtos 6 sunkiosios artilerijos grupės³⁸, nes visi kiti šaltiniai pabrėžia, kad sunkiosios artilerijos Lietuvos kariuomenė 1938–1940 m. apskritai neturėjo. Šios ginkluotės buvo užsakyta, tačiau iki sovietinės okupacijos taip ir negauta. Todėl manau, kad naudotame šaltinyje nurodytas visai kito laikotarpio, o ne straipsnyje minimų 1938–1940 m. artilerijos kiekis, be to, kartu su mano pastebėjais netikslumais. Todėl, mano nuomone, kaip šaltinis apie Lietuvos kariuomenės artileriją labiau tinkamas plk. lt. dr. G. Surgailio darbas, kuriame nurodyti Lietuvos kariuomenės 1940 m. turėtų artilerijos pabūklų kiekiai ir tipai³⁹. Nors ir šiame šaltinyje yra neaiškių, diskutuotinių klausimų. Pvz., paminėtos keturios 105 mm patrankos, įvardytos kaip „Škoda Pz.1“⁴⁰. Žymens „Pz.“ iki šiol neteko matyti nei „Škodos“, nei kitų gamintojų artilerijos sistemų pavadinimuose. Greičiau būtų galima tikėtis „vz.“ – čekiško „vzor“⁴¹, vartoto visai Čekoslovakijos kariuomenės ginkluotei žymėti. Iš 105 mm kalibro galima spėti, kad tai – „hrubý kanon vz. 35“, vienintelės tuo metu gamintos šio kalibro čekiškos patrankos. Deja, nei tikslesnių duomenų, nei šaltinio G. Surgailis nepateikė. Tas ir neturėtų stebinti atsižvelgiant į tai, kad minėtas G. Surgailio darbas išleistas prieš 12 metų, kai nebuvo nei interneto, nei galimybių taip laisvai, kaip šiandien, naudotis kitų šalių šaltiniais. Remiantis buvusio kariuomenės vado div. gen. S. Raštiko⁴² ir gen. št. plk. A. Šovos⁴³ atsiminimais, Čekoslovakijoje užsakytos sunkiosios artilerijos priemonės, už kurias ten buvo sumokėta ir kurių Vokietija neleido vežti tranzitu per savo teritoriją, vėliau buvo parduotos Rumunijai. Tačiau vieninteliai nauji čekiški sunkiosios artilerijos pabūklai, tuo metu įtraukti į Rumunijos kariuomenės ginkluotę, buvo 149 mm haubicos „Škoda model 1934“ (dar vadinamos K1 arba K serijos haubicomis)⁴⁴.

Tai kokių gi sunkiosios artilerijos pabūklų buvo užsakyta Čekoslovakijoje? Kiek ir kada? Jeigu tokių pabūklų buvo užsakyta, kodėl Kariuomenės štabo IV skyriaus viršininko gen. št. plk. B. Gertaus 1940-05-18 slaptame

³⁷ www.militaria.lt

³⁸ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, 2009, p. 146.

³⁹ G. Surgailis, Lietuvos kariuomenė 1918–1998, p. 57.

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ Liet. „pavyzdys“.

⁴² S. Raštikis, Kovose dėl Lietuvos, Vilnius, 1990, p. 530.

⁴³ V. Statkus, Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 metais, p. 102–103.

⁴⁴ <http://www.worldwar2.ro/armee/?section=18>

rašte kariuomenės vadovybei⁴⁵ kalbama apie būtinybę įsigyti 40 prancūziškų 155 mm 1917 m. haubicų? Drįsčiau teigti, kad klausimai, susiję su Lietuvos kariuomenės artilerija, ypač su sunkiosios artilerijos pirkimo aplinkybėmis, Lietuvos istorikų išsamiai neišnagrinėti.

III. KAVALERIJA

Lietuvos kariuomenės kavalerija, kaip ir artilerija, – vis dar labai mažai tirta Lietuvos kariuomenės ginklų rūšis. Ir vėl galima pasidžiaugti informacijos, pateiktos doc. dr. V. Lesčiaus straipsnyje, gausa. Norėtuši aptarti kai kuriuos diskutuotinus klausimus, susijusius su Lietuvos kavalerija ir ypač su autoriaus padarytomis išvadomis.

„Prieš šią moderniąją kavaleriją mūsų kavalerija nei pasirengimu, nei apginklavimu, nei taktika veikti buvo nepasiruošusi ir bent kiek atsilaukyti nebūtų galėjusi. Susidūrusi su priešo šarvuočiais ir aviacija, ji būtų išblaškyta, kaip atsitiko lenkų kavalerijai kovų su vokiečiais metu. Vokiečių–lenkų karas kaip tik įrodė visišką senosios kavalerijos negalėjimą bent kiek atsilaukyti prieš moderniąją kavaleriją (šarvuočius).“⁴⁶

Su tokiu autoriaus teiginiu sutikti be išlygų negalėčiau. Kavalerijos trūkučiai moderniajame kare buvo gerai žinomi visų šalių kariuomenėms. Tačiau tokių pat sunkumų kaudamiesi su dideliais šarvuočių ir mechanizuotaisiais junginiais turėjo ir pėstininkai. Vokietijos–Lenkijos karo veiksmų 1939 m. metu lenkų kavalerijos brigados buvo priverstos kautis su gerokai stambesniais šarvuotais ir motorizuotaisiais priešo junginiais – divizijomis – ir jau vien dėl to negalėjo pasiekti jokių žymesnių laimėjimų. Tačiau šios brigados buvo vos ne vieninteliai mobilūs Lenkijos kariuomenės daliniai, kurie, beje, kovojo ne prasčiau nei dvi kur kas geriau prieštankiniais ginklais ir šarvuota technika aprūpintos lenkų motorizuotosios brigados. Kavalerijos brigados dažniausiai buvo vienintelė priemonė armijų sparnams dengti, todėl joms teko priimti pagrindinius šarvuotų ir motorizuotų Vokietijos kariuomenės junginių, besiveržiančių šias armijas apeiti, smūgius. Pvz., 1939 m. rugsėjo 2 d. Voluinės (Volynės) kavalerijos brigados daliniams (2 kavalerijos pulkams, šarvuotam divizionui, raitosios artilerijos divizionui, šarvuotam traukiniui Nr. 53), besiginantiems į šiaurę nuo Klobucko, teko priimti vokiečių 4-osios tankų divizijos smūgį. Nors mūšis vyko nuo 8 iki 17 val., brigada su-

⁴⁵ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, 2009, p. 202.

⁴⁶ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, 2009, p. 158–159.

gebėjo išlaikyti užimtas pozicijas ir jas paliko tik kitą dieną visai „Lodzės“ armijai traukiantis. Disponuojanti kukliomis prieštankinėmis priemonėmis ir artilerija Voluinės kavalerijos brigada sunaikino apie 40–50 tankų⁴⁷.

O štai žymaus vokiečių tankų teoretiko generolo H. Guderiano atsiminimai, tam tikru aspektu apibūdinantys lenkų kavaleriją: „*Pirmų karo dienų nervingumas naktį tapo dar labiau juntamas. 2-osios motorizuotosios divizijos vadas po pusiaunakčio pranešė, kad priverstas atsitraukti dėl lenkų kavalerijos spaudimo.*“⁴⁸

Vokietijos kariuomenės artilerija buvo sutelkta pėstininkų divizijose ir atskiruose junginiuose. Per visą APK Vokietijos pėstininkų divizija žvalgybos bataliono sudėtyje pagal etatus turėjo turėti kavalerijos eskadroną⁴⁹. Lenkijos kare dalyvavo 1-oji kavalerijos brigada (1. Kavallerie-Brigade), 1940 m. performuota į didesnę junginį – 1-ąją kavalerijos diviziją (1. Kavallerie-Division). Ši divizija tikrai dalyvavo ir karo veiksmuose Olandijoje⁵⁰, o ne stovėjo Rytprūsiose, kaip teigia doc. dr. V. Lesčius⁵¹. 1-oji kavalerijos divizija veikė iki 1941 m. lapkričio, kai buvo pertvarkyta į 24-ąją tankų diviziją. 1945 m. kovą buvo suformuotos dvi – 3-ioji ir 4-oji – kavalerijos divizijos, kurios veikė iki karo veiksmų pabaigos, 1945 m. gegužės. APK metu, 1943–1944 m., Vokietijos kariuomenėje veikė 1-oji kazokų divizija (1. Kosaken-Divizion), o 1944–1945 m. – visas SS XV kazokų kavalerijos korpusas (XV. Kosaken Kavallerie Korps), sudarytas iš 1-osios ir 2-osios kazokų kavalerijos divizijų (1. Kosaken-Kavallerie-Division, 2. Kosaken-Kavallerie-Division)⁵². Kiti SS kavalerijos daliniai: nuo 1942 m. rugsėjo – SS kavalerijos brigada (SS-Kavallerie-Brigade), kuri 1943 m. spalio mėn. taip pat buvo performuota į didesnę junginį – 8-ąją SS kavalerijos diviziją „Florian Geyer“ (8. SS-Kavallerie-Division „Florian Geyer“), kuri veikė iki 1945 m. Šios divizijos 17-ojo kavalerijos pulko pagrindu buvo suformuota 22-oji SS savanorių kavalerijos divizija „Maria Theresia“ (22. SS-Freiwilligen-Kavallerie-Division „Maria Theresia“), kuri veikė nuo 1944 m. balandžio iki 1945 m. sausio, taip pat labai trumpai – 1945 kovą–balandį – veikusi 37-oji SS savanorių kavalerijos divizija (37. SS-Freiwilligen-Kavallerie-Division⁵³). Mano nuomone, autoriaus

⁴⁷ T. Jurga, *Obrona Polski 1939*, s. 291–293.

⁴⁸ Г. Гудериан, *Воспоминания солдата*, Смоленск, 1998, с. 98.

⁴⁹ М. Врџа, *Piechota niemiecka 1939–1945*, s. 14.

⁵⁰ J. Ledwoch, *Kawaleria niemiecka*. Militaria 151, Warszawa, 2002, s 15–21.

⁵¹ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // *Karo archyvas*, t. XXIV, 2009, p. 159.

⁵² <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/schnelleTruppen.htm>

⁵³ <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Gliederungen/KavallerieDivisionenSS/Gliederung.htm>

teiginys, kad „*pastarieji (kaip galima suprasti iš teksto – vokiečiai) Antrajame pasauliniame kare kavalerijos beveik išvis neturėjo*“⁵⁴, diskutuotinas.

Dar plačiau kavaleriją APK naudojo Sovietų Sąjungos kariuomenė. Sovietinė kavalerija tikrai labai išsamiai aprašyta. Labai gerai sovietų kavalerijos vaidmenį, trūkstant šarvuotosios technikos, kaip vienintelės tuo metu mobilios ginklo rūšies, galinčios apeiti priešą, ir visiškai nesant kelių, mano nuomone, liudija 1941-12-09 15.45 val. Vakarų fronto vado G. Žukovo direktyva armijoms ir Belovo grupei⁵⁵, taip pat jo ir 20-osios armijos vado A. Vlasovo pokalbių telefonu 1942-01-28⁵⁶ ir 1942-01-30, kurių metu G. Žukovas aiškina kavalerijos svarbą puolime ir duoda konkrečius nurodymus dėl jos panaudojimo, stenogramos⁵⁷.

Vadinasi, kavalerija nebuvo visiškai nereikalinga, o tam tikromis sąlygomis buvo tiesiog nepakeičiama. Štai, mano nuomone, įdomus lenkų karo istoriko J. Ledwocho požiūris į vokiečių kavaleriją prieš APK: „*Dėl to 1-ąją kavalerijos brigadą traktavo kaip tam tikrą priešnuodį dėl galimybės kovoti sąlygomis, kuriuos kritiškai netiko pėstininkams ir motorizuotai – tankų kariuomenei.*“⁵⁸

Jau minėto generolo H. Guderiano, tuo metu 2-osios tankų grupės vado, sprendimas dėl jo žinioje esančios 1-osios kavalerijos divizijos panaudojimo pradedant operaciją „Barbarosa“: „*Po Vakarinio Bugo forsavimo tankų grupė turėjo pulti, nors dešinėje buvo sunkiai pereinamas Pripetės pelkių rajonas <...> Šią dvigubą grėsmę sparnams aš norėjau panaikinti dviem būdais: <...> – panaudodamas 1-ąją kavalerijos diviziją, buvusią tankų grupės sudėtyje, dešiniajame sparne – pelkėtoje vietovėje, sunkiai įveikiamoje motorizuotiems junginiams.*“⁵⁹

Grįžtant prie Lietuvos kariuomenės, reikėtų pažymėti, kad jos kavalerijos pulkas turėjo tiek pat prieštankinių priemonių ir sunkiųjų kulkosvaidžių kaip Lenkijos kavalerijos pulkas, o lengvųjų kulkosvaidžių netgi du kartus daugiau. Be to, pulko turimi 2 šarvuoti automobiliai „Landsverk L-181“ 1938–1940 m. galėjo kovoti su visa potencialių priešų šarvuota technika. Dėl menkos motorizacijos ir prasto kelių tinklo Lietuvos kavalerijos pulkai buvo labai svarbi ir vienintelė judri priemonė kovojant su bet kurio potencialaus priešininko kariuomene, taip pat šarvuotaisiais ir motorizuotaisiais daliniais. Kavalerija sudarė tik nežymią Lietuvos kariuomenės dalį, ir jai, kaip ginklo

⁵⁴ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, 2009, p. 203.

⁵⁵ В. Краснов, Неизвестный Жуков, с. 283.

⁵⁶ Ten pat, p. 298–301.

⁵⁷ Ten pat, p. 302–303.

⁵⁸ Kawaleria niemiecka. Militaria 151, Warszawa, s. 9.

⁵⁹ Г. Гудериан, Воспоминания солдата, Смоленск, 1998, с. 200.

rūšiai, jokios kitos alternatyvos 1938–1940 m., atsižvelgiant į būtinybę turėti mobilių priedangos dalinių, Lietuvos ekonomikos, motorizacijos, kelių infrastruktūros lygį, nebuvo.

Dėl arklio ir motorinės transporto priemonės panaudojimo labai įdomi ir naudinga polemika, patvirtinanti arklio, kartu, netiesiogiai, ir kavalerijos svarbą, vyko laikraštje „Policija“⁶⁰.

IV. KARO TECHNIKOS DALYS

Neseniai pasirodžiusi V. Grigoraičio knyga⁶¹ užpildė daugelį informacijos apie Lietuvos kariuomenės techniką spragų. Daug naujų duomenų apie auto-transporto, šarvuočių rinktinės organizaciją ir raidą pateikė ir doc. dr. V. Lesčius⁶². Tačiau tenka pripažinti, kad Lietuvos kariuomenės ryšiai ir inžinerija, ypač naudota technika, dar nėra labai gerai išnagrinėta sritis.

1. Ryšiai

Ryšiai kariuomenėje visais laikais buvo labai svarbūs. Apie ryšių dalinių organizacinę struktūrą ir kaitą, jos vadus rašyta pakankamai, o apie ryšių darbo organizavimą ir techniką informacijos tikrai trūksta. Ryšių technika gana plačiai aptarta V. Statkaus⁶³, tačiau vėlesniuose leidiniuose ši informacija tik pakartota. Ypač plačiai aprašytos didžiosios kariuomenės stotys UFI 75⁶⁴. O apie kitas kariuomenės radijo stotis – prancūziškas ER 400, angliškas automobilines, vidutines „V“ tipo, mažąsias „M“ tipo, prancūziškas ir angliškas „Duplex“, „I“ tipo imtuvus ar kavalerijos „E“ tipo, vaizdinius telegrafo aparatus, telefono aparatus ir komutatorius šiek tiek informacijos galima rasti tik jau minėtame V. Statkaus darbe, Štabų žinyne⁶⁵ ir G. Surgailio knygoje⁶⁶. Be to, ši informacija – tai daugiausia turėtų ryšio priemonių kiekis ir jų paskirstymo daliniuose duomenys.

Galbūt tai jokia naujiena profesionaliems istorikams, tačiau man neteko matyti išspausdintų ar nurodytų „Karo technikos sąrašų“⁶⁷, todėl norėčiau pa-

⁶⁰ Policija, Kaunas, 1939.

⁶¹ V. Grigoraitis, Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940, Vilnius, 2009.

⁶² V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, p. 174–179.

⁶³ V. Statkus, Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 metais.

⁶⁴ Ten pat, p. 298–299.

⁶⁵ Štabų žinynas, Kaunas, 1938.

⁶⁶ G. Surgailis, Lietuvos kariuomenė 1918–1998, p. 50.

⁶⁷ Karo technikos sąrašai, Kaunas, 1939.

teikti kai kuriuos radijo ryšio technikos, paminėtos šiame šaltinyje, duomenis.

Pirmiausia labiausiai mane asmeniškai sudomino automobilinė radijo stotis „Gambrell Bross a. Co. Ltd.“ 490 tipo. Šią radijo stotį sudarė: 556 tipo siųstuvus (su 3 lempomis), 558 tipo imtuvus (su 4 lempomis), 1 telefono aparatas (toliau – TA) ir benzininis agregatas HT 8/5. Labai gaila, tačiau pagrindiniai techniniai duomenys – galingumas, diapazonas, kanalų skaičius, veikimo tolis ir pan. – šiame šaltinyje nenurodyti. Nenurodytas ir automobilio tipas, tačiau iš kitų šaltinių, pvz., V. Grigoraičio darbų⁶⁸, žinome, kad tai angliškas 6x4 „Morris Commercial DC“ automobilis. Jam priklausė suktuvus su lynu ir ant padangų uždedami vikšrai⁶⁹.

D tipo radijo ryšio įrenginiai nurodyti kaip ER 400 ir UFI 75 stotys. Kadangi UFI 75 stotis išsamiai aprašyta, pateiksiu tik kai kuriuos ER 400 duomenis. Šią stotį sudaro siųstuvus (su 1 lempa) ir imtuvus (su 1 lempa), 1 telefono aparatas, benzininis variklis, dinamo mašina ir 14 V akumulatoriaus baterija. Stotis pervežama specialiu vežimu⁷⁰.

V tipo radijo stotys buvo 2 firmų – „Marconi“ ir „Gambrell“ – gamybos. Šių stotčių techniniai duomenys nepateikti, tačiau iš to, kad neminimas telefono aparatas, galima spręsti, jog jomis buvo galima dirbti tik naudojant rakta, t. y. telegrafo būdu. Taigi tiesioginis telefoninis pokalbis buvo neįmanomas. Kiekviena iš šių stotčių buvo pervežama specialiu poriniu vežimu⁷¹.

Radijo stotys „Duplex“ taip pat V. Statkaus paminėtos⁷². „Karo technikos sąrašuose“ nurodyta, kad jos buvo 3 tipų: angliškos „Marconi“ ir „Gambrell“ ir prancūziškos SFR. Šios stotys buvo nešiojamosios, kiekvieną iš jų sudarė siųstuvo dėžė ir imtuvo dėžė. Nurodyta, kad „Marconi“ stotis neturi mikrofono, todėl darytina prielaida, jog ja galima buvo dirbti tik telegrafo būdu. Kitų techninių duomenų nepateikta⁷³.

Manau, kad Lietuvos kariuomenės ryšiai dar sulauks istorikų dėmesio. Šiuo metu paskelbtos informacijos nepakanka netgi to meto Lietuvos kariuomenės ryšių priemonėms ir struktūroms su kitų šalių kariuomenių atitinkama sritimi palyginti.

⁶⁸ V. Grigoraitis, Lietuvos kariuomenės technika: sunkvežimiai // Karo archyvas, t. XVI, p. 179–180.

⁶⁹ Karo technikos sąrašai, Kaunas, 1939.

⁷⁰ Ten pat.

⁷¹ Ten pat.

⁷² V. Statkus, Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 metais, p. 300.

⁷³ Karo technikos sąrašai, Kaunas, 1939.

2. Inžinerija

Pirmasis Lietuvos kariuomenės inžineriją aprašė V. Statkus⁷⁴. Naujos ir įdomios informacijos, nors gana lakoniškai, pateikė doc. dr. V. Lesčius⁷⁵. Ypatingo dėmesio verti pionierių dalinių motorizacijos ir jų veiklos vertinimo per 1938 ir 1939 m. manevrus duomenys⁷⁶. Tačiau beveik visiškai nerasiame žinių apie naudotą karo inžinerijos techniką ir turta.

3. Šarvuočių rinktinė

Lietuvos kariuomenės Šarvuočių rinktinė ir šarvuočiai aprašyti gana išsamiai. Tradiciškai pirmą tenka paminėti V. Statkų. Labai išsamiai Lietuvos kariuomenės techniką aptarė V. Grigoraitis neseniai išleistame darbe „Lietuvos kariuomenės technika“⁷⁷. Labai daug naujo galima rasti ir minėtame doc. dr. V. Lesčiaus straipsnyje⁷⁸. Mano nuomone, pastarasis autorius yra pirmas istorikas, kuris, remdamasis dokumentais ir Vokietijos–Lenkijos karo patirtimi, pateikė Šarvuočių rinktinės ir jos galimybių vykdyti galimus karo veiksmus vertinimą. Nors per APK daugiausia kiekybinių ir kokybinių pokyčių patyrė tankų (šarvuočių) ir motorizuotieji/mechanizuotieji daliniai, Lietuvos sąlygomis formuoti didelių šarvuotų dalinių buvo neįmanoma dėl įvairių priežasčių: ekonomikos silpnumo, žemo motorizacijos lygio, techniškai gerai parengtų kadro trūkumo, ribotų galimybių įsigyti tik kitose šalyse gaminamos specialiosios ir kovos technikos.

V. KARO AVIACIJA

Kaip istorikas mėgėjas, neturėjęs galimybės ištisai dirbti Lietuvos valstybės centriniame ir kituose archyvuose, esu labai dėkingas visiems karo istorijos tema rašantiems ir plačiai visuomenei archyvinius dokumentus pristatantiems profesionaliems istorikams. Visų pirma dr. A. Liekiui, kurio kontroversiškoje monografijoje „Lietuvos karo aviacija 1919–1940“⁷⁹ gausiai

⁷⁴ V. Statkus, Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 metais, p. 300.

⁷⁵ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas Nr. XXIV, p. 164–168.

⁷⁶ Ten pat, p. 165.

⁷⁷ V. Grigoraitis, Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940, Vilnius, 2009.

⁷⁸ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, p. 174–179.

⁷⁹ A. Liekis, Lietuvos karo aviacija 1919–1940, Vilnius, 1999.

pateikta iki šiol neskelbtų archyvinių dokumentų. Kol kas tai didžiausios apimties darbas, kuriame galima rasti daugiausiai atsiminimų ir dokumentinės informacijos apie Lietuvos karo aviaciją. Lakoniškos ir tikslios informacijos apie Lietuvos karo aviacijos organizaciją ir jos sudėtį 1940 m. nemažai plk. ltn. dr. G. Sургailio darbe⁸⁰. Labai turiningi ir įdomūs G. Ramoškos darbai, kuriuos net sunku išvardyti, verta paminėti ir Lietuvos aviacijos entuziasto N. Korbuto interneto svetainę, skirtą 1919–1940 m. Lietuvos aviacijai⁸¹. Tačiau dauguma autorių nepateikia savo išvadų apie šios kariuomenės rūšies pajėgumą, būklę. O minėtame doc. dr. V. Lesčiaus straipsnyje tokios vertinamosios išvados padarytos⁸². Kadangi dauguma atsiminimų ir rašinių apie Lietuvos karo aviaciją labiau grįsti entuziazmu ir emocijomis nei istoriniais faktais, tiek Lietuvos karo aviacija, tiek jos turėta technika ir asmeninė sudėtis vertinama itin aukštai. Doc. dr. V. Lesčiaus straipsnyje pateikti dokumentai sudaro prielaidas į šiuos klausimus pažvelgti visiškai kitaip⁸³. Tačiau kai kurios autoriaus išvados ir vertinimai, mano nuomone, yra diskutuoti. Labai įdomu paanalizuoti šios straipsnio dalies išnašas. Visuose čia pateiktuose šaltiniuose, datuojamuose iki 1939 m. rugsėjo, rašoma tik apie esamą aviacijos materialinę ir personalo sudėtį, aerodromų įrengimą. O visi kiti, kuriuose vertinama aviacijos būklė ir perspektyvos, išleisti vėliau, pradedant 1939 m. lapkričiu, t. y. jau pasibaigus Vokietijos ir Lenkijos karo veiksmams. Kaip jau minėjau, po Lenkijos pralaimėjimo Lietuvos kariuomenėje, kaip ir kitų šalių kariuomenėse, buvo padaryta daug skubotų išvadų. Drįstu teigti, kad norint įvertinti Lietuvos karo aviaciją neužtenka vadovautis vien autoriaus naudotais Lietuvos kariuomenės archyviniais dokumentais. Tam būtina ir šalių – potencialių Lietuvos Respublikos priešininkų 1938–1940 m. (Lenkijos, Vokietijos ir Sovietų Sąjungos) – karinių oro pajėgų lyginamoji ir aviacijos panaudojimo APK metu patirties analizė. Tai padaryti išsamiai ir aiškiai šiame straipsnyje sudėtinga, todėl savo nuomonę išdėstysiu labai glaustai.

Kaip minėjau, mano nuomone, negalima vertinti Lietuvos karo aviacijos iki 1939 m. rudens nepalyginus jos su Lenkijos karo aviacija. Kadangi Lietuvos karo aviacijos organizacija ir technika jau nagrinėtos mano anksčiau pristatytuose šaltiniuose, trumpai apibūdinsiu Lenkijos karo aviaciją.

Nors 1938 m. kovo mėnesį Lenkijos, kuri buvo paskelbusi ultimatumą Lie-

⁸⁰ G. Surgailis, Lietuvos kariuomenė 1918–1998.

⁸¹ www.plienosparnai.lt

⁸² V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, 2009, p. 178–191.

⁸³ Ten pat.

tuvai, karo aviacijos pajėgos buvo didžiausios per visą jų istoriją (jas sudarė 53 eskadros ir 464 koviniai lėktuvai), jų būklė (kokybė) buvo apverktina: „Lietuvos⁸⁴ ir Zaolžės⁸⁵ operacijos labai aiškiai parodė aviacijos operatyvinį silpnumą. Per akciją Zaolžėje paaiškėjo, kad labai seni R-XIII⁸⁶ netinka kovos veiksmams ir jų trūksta. „Karaš“⁸⁷ remontuojamiems orlaiviams pakeisti (daugelyje linijinių eskadrų lėktuvų skaičius sumažėjo iki 6–7). Dėl to laikinai 1938 m. pabaigoje visos 18 R-XIII eskadrų buvo perkeltos į antrąją liniją <...> Anksčiau 3 „Fokker“⁸⁸ bombonešių eskadros buvo perkeltos į antrąją liniją, kad vėliau būtų perginkluotos „Łoś“⁸⁹ <...> Dar blogiau, 1938 m. pradžioje pastebėta daugybė vietinės gamybos plieninių variklio „Mercury“ IV ir V atramų įtrūkimų P.11⁹⁰. Kovą kreiptasi į anglų kompaniją „Bristol“⁹¹, kad būtų kiek galima greičiau pagaminta 150 tokių atramų ir atsiųsta į šalį apdirbti. <...> Atramos pradėtos siųsti partijomis jūros keliu spalio mėn. ir baigtos siųsti 1939 m. sausio mėn. Esant naikintuvų technikos praradimo grėsmei, P.11 turėjo būti naudojami labai atsargiai.“⁹²

Dar reikia atsižvelgti į tai, kaip 1938 m. Lenkijos karo aviacija buvo padalyta – ją sudarė 5 pulkai ir 1 pulko dydžio aviacijos grupė Varšuvoje. Iš šių dalinių prieš Lietuvą realiai galėjo veikti tik 5-asis pulkas Lydoje, turintis viso labo 2 naikintuvų eskadras (10 P.11 ir 10 beviltiškai pasenusių P.7), 1 eskadrą linijinių PZL.23B „Karaš“ (10 lėktuvų) ir 2 žvalgybos eskadras (14 Lublin R-XIII), sustiprintas atskiromis eskadrilėmis. Be to, galimų karo veiksmų su Lietuva metu šis pulkas dar turėjo vykdyti Vilniaus krašto priešlėktuvinę gynybą ir žvalgybą pasienyje su Sovietų Sąjunga. Ir šiaip nedidelės pajėgos veikė didelėje teritorijoje neturėdamos galimybių laiku padengti kovinių ir eksploatacijos nuostolių.

Trumpai apžvelkime ir palyginkime Lenkijos ir Lietuvos lėktuvų svarbesnius techninius lentelėje pateiktus duomenis.

⁸⁴ Lenkijos kariuomenės veiksmai, susiję su ultimatumo Lietuvai paskelbimu.

⁸⁵ Lenkijos kariuomenės įvedimas į Čekoslovakijos teritoriją 1938 m.

⁸⁶ Lenkų žvalgybinis lėktuvas Lublin R-XIII.

⁸⁷ Lenkų linijinis, t. y. žvalgybinis lėktuvas – lengvasis bombonešis PZL P.23B „Karaš“.

⁸⁸ Olandų gamybos transportinis lėktuvas „Fokker“ F.VII/3m, Lenkijos karo aviacijoje vadintas bombonešiu, tačiau nuo 1936 m. naudojamas tik kaip transportinis ir parašutininkams rengti.

⁸⁹ Bombonešis PZL P.37 „Łoś“, moderniausias ir greičiausias lenkų lėktuvas prieš APK.

⁹⁰ Pagrindinis Lenkijos karo aviacijos naikintuvas (P.11a ir P.11c modifikacijos).

⁹¹ Didžiosios Britanijos aviacinės technikos kompanija, viena pagrindinių to meto variklių gamintojų.

⁹² J. B. Cynk, Siły lotnicze Polski i Niemiec. Wrzesień 1939, Warszawa, 1989, s. 80–81.

	Didžiausias greitis, km/h	Variklis, AG	Pabūklų ir kulkosvaidžių	Bombų, kg
Naikintuvai				
Dewoitne D 501L	360	860	1x20 mm 2x7,92 mm	nėra
Fiat CR.20	260		2x7,7 mm	nėra
PZL P.11c	360-375	550	2-4x7,92 mm	4x12,5
PZL P.11a	343	605	2x7,92 mm	4x12,5
PZL P.7	327	485	2x7,92 mm	nėra
Žvalgybiniai lengvieji bombonešiai				
ANBO 41	340	910	3-4x7,92 mm	200
ANBO IV	280	590	4x7,92 mm	144
Ansaldo A 120	240		3x7,7 mm	250
PZL .23B „Karaš“	319	680	4x7,92 mm	prakt. 400 maks.700
Lublin R-XIIID	185	220	1x7,92 mm	nėra

Kaip matyti iš pateiktos lentelės, Lenkijos karo aviacijos lėktuvų, ypač naikintuvų, techniniai duomenys nesuteikė jiems jokio kokybinio pranašumo, o dėl aviacijos regioninio dislokavimo ir pavaldumo nebuvo įmanoma pasiekti ir aiškios kiekybinės persvaros. Be to, seni lenkų naikintuvai neturėjo radijo stočių, jos buvo įrengtos tik kas trečiame P.11⁹³. Remdamasis šiais duomenimis darčiau prielaidą, kad kovo mėnesį Lietuvos karo aviacijos žvalgybiniai lėktuvai ANBO IV ir ypač ANBO 41, kurie „Kariuomenės štabo III skyriaus nuomone, <...> savo paskirčiai visai netiko“⁹⁴, 1938 m. kovą galėjo veikti efektyviai praktiškai nesitikėdami sutikti priešų naikintuvų, taip pat kaip ir Lenkijos žvalgybiniai orlaiviai. Be to, ginkluoti didesnio kalibro bombomis (ANBO IV ir ANBO 41 galėjo pakelti ne didesnes kaip 12,5 kg bombas) PZL.23B „Karaš“⁹⁵. Tačiau ir linijiniai PZL.23B „kėlė“ tik ne didesnes kaip 100 kg bombas, skraidė nedideliu greičiu ir negalėjo vykdyti „tikrų“ bombonešių užduočių. 1936 metais lenkai apskaičiavo, kiek reikia bombų svarbiems taikiniams sunaikinti. Jų skaičiavimais, vienam tiltui pikiruojant visiškai sunaikinti reikia 24 vnt. 300 kg bombų, 1000x500 m bėgių – 320 vnt. 50 kg bombų. Pikiruoti vienintelis jų turimas „bombonešis“

⁹³ J. B. Cynk, Siły lotnicze Polski i Niemiec. Wrzesień 1939.

⁹⁴ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, p. 188.

⁹⁵ J. B. Cynk, Siły lotnicze Polski i Niemiec. Wrzesień 1939, s. 180.

PZL P.23 negalėjo, lėktuvų, galinčių nešti 300 kg bombas, taip pat neturėjo⁹⁶.

Itraukus į ginkluotę ANBO VIII, Lietuvos karo aviacija būtų sustiprėjusi kiekybiškai ir kokybiškai. Iki 1942 metų šio tipo lėktuvas būtų buvęs gana greitas ir veiksmingas ginklas prieš Lenkijos karo aviaciją⁹⁷, o jo greitis pakankamas (laikotarpiu iki 1941 m.) kovoti su Sovietų Sąjungos karinėmis oro pajėgomis. Tai lėmė beviltiškai „buksavusi“ Lenkijos karo aviacijos plėtrą ir SSRS naujų tipų lėktuvų kūrimo ir gamybos programos⁹⁸. Šioje lentelėje pateikiami Lietuvos, Lenkijos, SSRS ir Vokietijos naikintuvų duomenys:

Naikintuvai	Metai	Didžiausias greitis, km/h	Variklis, AG	Pabūklų ir kulko-svaizžių	Bombų, kg	Pastabos
MS.406	1940	460	860	1x20 mm 2x7,92 mm		Užsakyti
„Gloster Gladiator“	1938	410	860	4x7,92 mm		
PZL P.11g „Kobuz“	1940.IV		840	2x7,92 mm		Užsakyti
PZL P.50A „Jastrzeb“	1942	430	840	4x7,92 mm		0 serija
I-16, 29 tipas	1940	462	900	1x12,7 mm 2x7,62 mm	200	
I-16, 28 tipas	1940	463	900	2x20 mm 2x7,62 mm		
I-16, 20 tipas	1939	427	750	4x7,62 mm		
I-153 „Čaika“	1938	426	800	4x7,62 mm		
I-15bis	1937	379	750	4x7,62 mm		
Bf-109E-3	1939	560	1175	3x20 mm 2x7,92 mm		
Bf-109E-1	1939	550	1050	2x20 mm 2x7,92 mm		
Bf-110C-1	1939	538	2x1050	2x20 mm 5x7,92 mm		

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ Ten pat, p. 72–86.

⁹⁸ ЦАГИ им. проф. Н. Е. Жуковского, Самолетостроение в СССР 1917–1945 гг. Книга II, Москва, 1994.

Akivaizdu, kad Vokietijos karo aviacijos naikintuvai savo didžiausiu greičiu ir ginkluote stipriai lenkė kitų šalių naikintuvus. Nepaisant didelės šių lėktuvų techninės ir Vokietijos karo aviacijos kiekybinės persvaros, iš visų kare su Lenkija naudotų lėktuvų Bf-109, kurių turėta 441, buvo visiškai sunaikinti 56 ir sugadinti 60⁹⁹.

Doc. dr. V. Lesčius savo straipsnyje pateikia anksčiau man nežinomų dokumentų apie 1940 metais atliktus ANBO VIII vertinimus ir naujus reikalavimus Lietuvos karo aviacijai reikalingam žvalgybos ir atakos lėktuvui¹⁰⁰. Vos pažvelgus į techninius duomenis akivaizdu, kad jie vos ne tiksliai atitinka ir kitų šalių prieš APK suformuluotus tuo metu labai populiarus universalus lėktuvo, galinčio kovoti su priešo naikintuvais, eskortuoti bombonešius, bombarduoti, taip pat ir pikiruojant, ir vykdyti oro žvalgybą, reikalavimus. Tačiau prieš APK kitų šalių karo aviacijoje atsirado tik du tokie lėktuvai, kurie, turėdami du variklius, galėjo pasiekti reikalaujamą greitį ir nešti nustatytą ginkluotę. Tai olandiškas „Fokker“ G.1, ir vokiškas Bf-110. G.1 buvo pagaminta tik keletas dešimčių ir jo kovinė karjera baigėsi po Olandijos okupacijos, o Bf-110 kariavo beveik visą laiką per APK, tiesa, vėliau jo užduotys buvo labai susiaurintos. Kiekvienam besidominčiam karo aviacijos istorija puikiai žinoma, kad universaliu lėktuvu Bf-110 netapo. Bf-110 negalėjo atlikti nei bombonešio, nei naikintuvo funkcijų. Dėl to „mūšio už Angliją“ metu Bf-110 ne tik kad nepajėgė apginti lydimų bombonešių, bet ir susitikę su vienviečiais Didžiosios Britanijos naikintuvais būdavo priversti patys kaip bombonešiai stoti į gynybinę „rato“ rikiuotę, t. y. esminę puolamąją naikintuvo funkciją pakeisti į pasyvią gynybą. Tokią gynybos rikiuotę pirmąkart Bf-110 teko išbandyti jau Lenkijoje. Čia Vokietijos karinės oro pajėgos (Luftwaffe) neteko 12 ir buvo apgadinti jos 27 Bf-110, patys sunaikino 12 senų PZL P.11¹⁰¹, priklausančių Persekiojų brigadai¹⁰². Bf-110 gerai pasirodė tik atakuodamas visiškai naikintuvų nedengiamus žemės taikinius. Tokių išskirtinių sąlygų – kad vieni galėtų viešpatauti oro erdvėje – Lietuvos karo aviacijos daliniai negalėjo tikėtis jokiais aplinkybėmis. Todėl ir reikalavimai kurti tokias technines charakteristikas atitinkančių lėktuvų buvo nepamatuoti, nulemti objektyvios informacijos apie Vokietijos–Lenkijos karą stygiaus. Be to, dar viena itin svarbi priežastis – tinkamų variklių trūkumas – ribojo A. Gustaičio konstrukcines galimybes. Dėl to visiškai žlugo analogiškų lenkų lėktuvų PZL P.38 „Wilk“

⁹⁹ J. B. Cynk, *Siły lotnicze Polski i Niemiec. Wrzesień 1939*, s. 232.

¹⁰⁰ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // *Karo archyvas*, t. XXIV, p. 185–187.

¹⁰¹ J. B. Cynk, *Siły lotnicze Polski i Niemiec. Wrzesień 1939*, s. 228.

¹⁰² *Brygada Pościgowa* – Lenkijos karo aviacijos naikintuvų junginys, skirtas Varšuvos priešlėktuvinei gynybai.

ir „Lampart“ bei naujų vienviečių naikintuvų programos. Be to, dviejų variklių lėktuvas yra brangesnis, didesnis, jam reikia didesnių aerodromų, daugiau degalų, patiriama kitų papildomų eksploatacijos išlaidų. Vadinasi, patikslinti reikalavimai¹⁰³ ANBO VIII klasės lėktuvui buvo per dideli ir nerealūs.

Labai nesiplėsdamas noriu pabrėžti žvalgybinės aviacijos svarbą Lietuvos kariuomenei. Žvalgomosios aviacijos statute nurodyta šių pajėgų paskirtis:

- a) rinkti ir teikti žinias apie priešą ir savosios kariuomenės dalis;
- b) bendradarbiauti kautynių lauke su kitomis ginklo rūšimis;
- c) palaikyti ryšį tarp vadovybės ir kariuomenės dalių¹⁰⁴.

Stai E. Middeldorfo žvalgybinės aviacijos vertinimas: „*Oro žvalgybos duomenys yra pagrindas planuojant taktinės aviacijos ir sausumos kariuomenės veiksmus.*“¹⁰⁵ 1938–1940 m. nebuvo jokios kitos žvalgybos formos, galinčios atstoti ar pavaduoti oro žvalgybą. Nei agentūrinė, nei kariuomenės žemės žvalgyba negalėjo laiku suteikti tokios tikslios („čia ir dabar“) informacijos apie priešą kariuomenės, ypač greitai tempu žygiuojančių šarvuotųjų/motorizuotųjų pajėgų, dydį, kryptį ir greitį, surasti atitrūkusias, apsuptas ar dėl kitų priežasčių ryšį praradusias savo dalis ir t. t. Oro žvalgybos fotografijų studijavimas net ir šaltojo karo metu neprarado savo reikšmės, tai svarbi žvalgybos sistemų dalis ir šiandien. Savaimė suprantama, kad 500 km/h pasiekiantis žvalgybos lėktuvas yra geresnis už skrendantį 430 km/h greičiu. Tačiau 1938–1940 m. karo apimtoje Europoje tokių lėktuvų visai nebuvo arba nebuvo galimybių jų įsigyti. Be to, gana sėkmingai, netgi priešui visiškai užsitikrinus viešpatavimą ore, veikė ir senesnių tipų, prilyginamų ANBO IV ir ANBO 41 bei lėtesnių už ANBO VIII, lėktuvai. Pvz., 1939-09-02 armijos „Modlin“ 53-iosios žvalgybos eskadros PZL-23 nuo 9.25 iki 11.00 val. žvalgė teritoriją nuo Choželės (Chorzele) ir Pšasnyšo (Przasnysz) iki Ščytos (Szczyna) ir Velbarco (Wielbark) ir pastebėjo 3 vokiečių kavalerijos kolonas. 11.00 val. Vokietijos teritorijoje prieš Nidzicos geležinkelio stotį bombomis atakavo prekinį traukinį, o pačioje stotyje iš kulkosvaidžių apšaudė ant ramos susitelkusią kariuomenę. Grįždami miške dar nustatė vokiečių kavalerijos susitelkimo vietą ir kulkosvaidžiais ir „mažomis bombomis“ atakavo aptiktą 1 km ilgio pėstininkų koloną. Dar 2 tos pačios eskadros lėktuvai vykdė analogišką žvalgybą kitomis kryptimis¹⁰⁶.

Be žinių rinkimo, ir kitos dvi statute numatytos žvalgomosios aviacijos funkcijos buvo labai svarbios. Dar įdomesnė Suomijos–Sovietų Sąjungos

¹⁰³ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, p. 186.

¹⁰⁴ Žvalgomosios aviacijos statutas. Av-58, Kaunas, 1939, p. 5.

¹⁰⁵ Э. Миддельдорф, Русская кампания: тактика и вооружение, Санкт-Петербург, 2000, с. 285.

¹⁰⁶ T. Jurga, Obrona Polski 1939, s. 263.

1939–1940 m. Žiemos karo patirtis. Tačiau šiuos ir kitus klausimus, Lietuvos karo aviacijos būklę ir kovinį pajėgumą 1938–1940 m. tikiuosi išnagrinėti ir įvertinti atskirame, šiuo metu dar nebaigtame savo darbe.

VI. LIETUVOS KARIUOMENĖS GINKLAI

Lietuvos kariuomenės ginklams skirta labai daug darbų. Dauguma jų išvardyti jau anksčiau. Bet informacijos vis dar trūksta. Tokia padėtis sudaro sąlygas internete plisti neteisingoms žinioms apie Lietuvos kariuomenės ginkluotę. Pvz., įvairiomis kalbomis internete paplito informacija apie neva daugybę 37 mm lenkiškų prieštankinių patrankų „W.Z. 36 Bofors“, taip pat turėtų 40 mm patrankomis ginkluotų „Vickers“ tankų ir pan.

Trūksta ir informacijos apie lengvuosius šaulių ginklus, sunkiąsias pėstininkų priemones, artileriją, šarvuotąją techniką. Juk Lietuvos kariuomenė išbandė įvairius automatinius šautuvus, pistoletus kulkosvaidžius, buvo numatyta įsigyti optinių taikiklių. Labai norėtusi žinoti tikslų Lietuvos kariuomenės turėtų šaulių ginklų ir sunkiųjų pėstininkų priemonių skaičių bei tipus. Kol kas šie skaičiai įvairiuose šaltiniuose skiriasi. Pvz., Lietuvos kariuomenės pistoletai „Browning FN“. V. Statkus nurodo, kad Lietuvos kariuomenėje buvo naudojami dviejų tipų pistoletai: vokiškas 9 mm 1908 m. „Parabellum“ ir 9 mm belgiškas „FN Browning GP 35“. Jis pažymi, kad karininkai ir liktiniai savo lėšomis įsigydavo mažesnių, lengvesnių ir patogesnių kitų gamintojų pistoletų, tačiau šių ginklų skaičiaus nenurodo¹⁰⁷. Inž. plk. S. Birutis 1991 m. „Karyje“ išspausdintame straipsnyje (JAV) „Lietuvos kariuomenės ginklavimas“¹⁰⁸ nurodo, kad buvo įsigyta 3000 vnt. 9 mm pistoletų „Browning“. 1935–1941 m. slaptame Ginklavimo plane¹⁰⁹, grafoje „Perkamas kiekis“, nurodyti 5000 vnt., o „grafoje „Kiek turėtų būti“ – 7000 vnt. pistoletų, kurių tipas nenurodytas. Iki šiol nėra aiškiai atsakyta į klausimą, kiek ir kada Lietuvos kariuomenė įsigijo belgų firmos Herstalyje FN 9 mm pistoletų GP (HP). G. Surgailis pateikia tik bendrą turėtų pistoletų skaičių – 12 000 vnt. – ir nurodo jų tipus: „Browning“, „Parabellum“, „Walther PP“, PPK ir kt.¹¹⁰

Ilgą laiką apie pistoletus kulkosvaidžius ar jų bandymus Lietuvos kariuomenėje nebuvo galima rasti nieko, nors karo istorijos mėgėjų interneto forumuose diskusijos apie tai vyko nuolat. Tikrai doc. dr. V. Lesčiaus pateiktame Ginklavimo valdybos viršininko plk. dr. P. Lesauskio slaptame kariuomenei

¹⁰⁷ V. Statkus, Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 metais, p. 524–525.

¹⁰⁸ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, p. 196–197.

¹⁰⁹ A. Liekis, Lietuvių karyba ir ginkluotė, p. 1038.

¹¹⁰ G. Surgailis, Lietuvos kariuomenė 1918–1998, p. 57.

trūkstamo turto sąrašė¹¹¹ paminėta, kad reikėtų 2500 vnt. automatinių pistoletų kulkosvaidžių. Kadangi Lietuvos kariuomenėje buvo bandomi (šaltinyje dėl korektūros klaidos nurodyta, kad buvo naudojami) pistoletas kulkosvaidis „Bergman“ ir karabinas kulkosvaidis „Neuhausen“¹¹², galima daryti prielaidą, kad vienas iš šių automatinių ginklų ir būtų pasirinktas.

Manychiau, kad Lietuvos kariuomenės istorijos mėgėjams, studentams ir visiems ja besidomintiems reikalingas žinyno formos leidinys, kuriame būtų pateikti pagrindiniai duomenys: glaustai papasakota apie tarpukario Lietuvos kariuomenę, jos organizavimą, ginkluotę ir kitus kariuomenės gyvenimo ir veiklos aspektus, ypač svarbiais 1938–1940 m., nurodyti reikšmingesni jos istorijos tyrimai. Kaip pavyzdį norėčiau pateikti jau daug kartų paminėtą G. Surgailio darbą¹¹³, kurį, be abejo, būtina patikslinti ir papildyti. Drįstu teigti, kad toks leidinys, parengtas ne vieno, o grupės autorių, būtų išsamesnis ir įdomesnis.

IŠVADOS

1. Nepaisant to, kad atlikta nemažai tyrimų ir paskelbta reikšmingų darbų, tarpukario Lietuvos kariuomenės istorija lemtingais mūsų šaliai 1938–1940 m. vis dar nėra deramai nušviesta, liko daug neatsakytų ir diskutuotinų klausimų. Istorijos tyrimuose nepakankamai taikoma Lietuvos kariuomenės ir kitų to meto šalių kariuomenių lyginamoji analizė, beveik nenagrinėjama to meto karinių konfliktų ir Antrojo pasaulinio karo patirtis kariuomenės organizacijos, taktikos, ginkluotės ir kt. aspektais.

2. Dėl nepriklausomos Lietuvos Respublikos okupacijos atsirado takoskyra tarp Lietuvos ir išeivijos darbų ir šaltinių. Į šių šaltinių ypatybes atliekant Lietuvos kariuomenės istorijos tyrimus būtina atsizvelgti. Kai kurie iš jų, pvz., Lietuvos kariuomenės statutai, retai naudojami.

3. Lietuvos kariuomenės istorijos tyrimuose turėtų būti daugiau istorinių vertinimų, kurie, galbūt ir diskutuotini, ją praturtintų ir populiarintų.

4. Labai reikalingas žinyno formos, geriausiai grupės istorikų parengtas, leidinys apie tarpukario Lietuvos kariuomenę, jos istoriją, organizavimą, ginkluotę, kitus kariuomenės gyvenimo ir veiklos aspektus, kuriame būtų nurodyti ir svarbesni tyrimai.

Įteikta 2010 m. vasario 1 d.

¹¹¹ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. // Karo archyvas, t. XXIV, p. 197–198.

¹¹² E. Papečkys, Pėstininkai – Lietuvos kariuomenės placdarmas // Kardas, 2009, Nr. 4 (439), p. 51.

¹¹³ G. Surgailis, Lietuvos kariuomenė 1918–1998.